

rında nüfusun önemli bir kısmı iç kesimlerdeki serin ve yüksek yerlere çıkar. Berberâ aynı zamanda Sâlihîyye ve Kâdiriyye tarikatlarının bölgedeki merkezlerinden biridir ve burada Abdülkâdir-i Geylânî'nin bir makamı bulunmaktadır.

Berberâ'nın tarihiyle ilgili fazla bilgi yoktur. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Arabistan yarımadasından buraya gelen müslümanlar İslâm dininin bölgede yayılmasında rol oynamışlardır. Halk arasında, şehrin doğusundaki bir mezarlıkta bulunan üç ayrı seyyid* kabrinin buranın kurucularına ait olduğu rivayeti yaygındır. Arabistan'dan bölgeye yönelen müslümanların göçü sonunda Zeyla'da ve Makdişu'da müslüman sultanlıklar kuruldu. Bunlardan Adel-Zeyla' Sultanlığı XIII. yüzyılda genişleyerek Berberâ'yı ve Harar'ı sınırlarına dahil edip Harar'ı merkez haline getirdi. XIV. yüzyılda gücünün zirvesine erişen bu İslâm devleti, İmam Ahmed el-Mücâhid'in (1506-1543) idaresi sırasında Habeşistan Krallığı'na cihad açarak Müslümanlığın bölgede yayılmasına hizmet etti. Habeşler'in yardıma çağırması üzerine bölgeye gelen Portekizliler 1528'de Berberâ'yı yağmaladılar. Daha sonra bölgede ilerleyişini sürdüren İmam Ahmed, Portekizliler'den yardım alan Habeşler'e yenilince (1541) Osmanlılar'dan yardım istedi ve isteğinin kabulü üzerine onlarla bir ittifak yaptı. 1542'de Yemen Beylerbeyi Mustafa Paşa kumandasında bir ordunun İmam Ahmed'in yardımına gönderilmesiyle Portekizliler ağır bir yenilgiye uğratıldılar ve böylece Osmanlı Devleti bu

bölge ile ilgilenmeye başlamış oldu. Fakat devamlılık göstermeyen bu ilgi, İmam Ahmed'in ertesi yıl Habeşistan-Portekiz müttefik gücüne yenilmesi ve öldürülmesi üzerine kesildi ve Portekizliler'in yardımıyla bölgeyi ele geçiren Habeşler Berberâ'ya da hâkim oldular.

Bölgedeki karışıklıklar ve çatışmalar şehrin önemini ve gücünü zayıflattı. XVII. yüzyılda Zeyla' ile birlikte Moha şeriflerine bağlanan Berberâ, 1827'de ilk İngiliz-Somali antlaşması imzalanıncaya kadar önemi iyice azalarak unutuldu. XIX. yüzyılın ilk yarısında Aden körfezi sahillerine gelen Avrupalılar'ın bölgede soylmaları üzerine adı yeniden duyuldu. 1840'ta İngiltere Zeyla' idarecisi ile, Doğu Hindistan Şirketi'ne ait gemilerin Berberâ sahillerinde demirleme haklarını garanti altına alan bir antlaşma imzalandı. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla bölgedeki önemi artan Kızıldeniz ve Aden körfezinin rakip bir devletin eline geçmesini istemeyen İngiltere Mısır'ı teşvik ederek Berberâ'yı işgal ettirdi (1875). Daha önce Hidiv İsmâil Paşa'nın isteği üzerine Kızıldeniz sahilindeki Sevâkin (Suakin), Massava ve Zeyla' ile birlikte Berberâ'nın idaresi Osmanlı Devleti tarafından bir fermanla Mısır'a bırakılmıştı (1865). Mısır'a verilen bu yerlerin devlet arazisinden olduğu belirtilerek emniyet ve gümrük işleri için muhafız ve memurlar görevlendirilmiş ve İngiltere'nin burada yerleşmesine kadar devam eden bir idare teşkil edilmişti. Fakat Osmanlı Devleti buradaki görevlilerle ne ilgilenebilmiş ne de yardım gönderebilmiştir. Mısır'ın Berberâ'yı uzun zaman elinde tutması mümkün olmadı. 1877'de İngiltere ile Mısır arasında yapılan bir antlaşmaya göre Berberâ serbest liman haline getirildi ve böylece İngiltere burada Osmanlılar'ın hâkimiyet iddiasını kabul etmiş oldu. Fakat mehdî hadisesini fırsat bilen İngiltere Zeyla' ile beraber Berberâ'yı da işgal etti ve buradaki kabilelerle anlaşmalar yaparak şehre yerleşti (1884); bölgede Berberâ merkez olmak üzere İngiliz Somalisi adıyla bir himaye idaresi kurdu (1887). Sâlihîyye tarikatı şeyhi Muhammed Abdülhasan Berberâ'da İngilizler'e karşı cihad başlattıysa da başarılı olamadı. 1941'e kadar İngiliz Somalisi'nin merkezi olarak kalan Berberâ, bu idarenin 1 Temmuz 1960 tarihinde İtalyan Somalisi ile birleştirilip Somali Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine bu devletin sınırları içerisinde yer aldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, I, 369-370; III, 164-165; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 276; Ahmed Rifat Yağlıkçızâde, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299-1300, II, 83; *Géographie d'Aboulféda*, II, 232; *Kâmûsü'l-a'îlâm*, II, 1273-1274; G. Ferrand, *Relations de Voyages et Textes Géographiques Arabes, Persans et Turks Relatifs à l'Extrême-Orient du VIIIe au XVIIIe Siècles*, Paris 1913 — Frankfurt 1986, s. 321, 322, 323, 394; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyâleti*, İstanbul 1974, s. 22-30, 150, 152-158; "Berbera", *EAm.*, III, 568; *TA*, VI, 152; R. Hartmann, "Berberâ", *IA*, II, 524-525; I. M. Lewis, "Berberâ", *EI²* (Fr.), I, 1207-1208; a.m.f., "Berbera", *EBR.*, III, 498.

DAVUT DURSUN

BERBERİLER

Tarihin eski devirlerinden itibaren Berka'dan Atlantik sahillere ve güneyde Nijer nehri kıvrımına kadar uzanan Kuzey Afrika'da yaşayan bir kavim.

I. TARİH

II. SOSYAL HAYAT

III. DİN

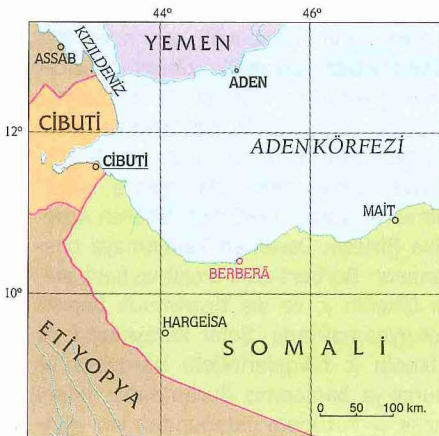
IV. DİL

I. TARİH

Berberî adı eski Yunan kaynaklarında Barbaroi, Latin kaynaklarında Barbari (barbar) olarak geçmektedir. Yunan ve Latin dünyasının dışında oldukları için burada yaşayan halk bu adla anılmıştır. Romalılar Kuzey Afrika'yı işgalleri sırasında ciddi bir mukavemetle karşılaşmışlar, hâkimiyetlerini ve medeniyetlerini kabul etmemekte direnen bölge halkına Barbaros demişlerdir. Araplar bu bölgeye geldiklerinde Bizanslılar'dan duydukları Barbaros kelimesini Berber olarak telaffuz etmişler ve kelimenin bu şekli yaygınlık kazanmıştır. Bununla beraber bazı Arap kaynakları kelimenin aslını efsanevî bilgilerle açıklama yoluna gitmişlerdir. Ancak bu açıklamaların etimolojik bakımdan gerçekle bir ilgisi yoktur.

Berberîler'in menşeiini ve anayurtlarını kesin olarak tesbit edebilmek için gerekli kaynak malzemesi henüz mevcut değildir. Berberî dilinin aslı hâlâ ilim âleminde tartışılmaktadır. Diğer taraftan gerek arkeolojik kalıntılar gerekse eski Yunan, Latin ve Arap kaynakları bu hususta birbirine uymayan bilgiler vermektedirler. Antik müelliflerin bir kısmı Berberîler'in Kuzey Afrika'nın yerli halkı olduğunu, diğer bir kısmı doğudan gel-

Berberâ

diklerini, üçüncü bir grup anayurtlarının Ege bölgesi olduğunu ileri sürerler. Arap kaynakları ise Berberîler'in Yemen'den veya Ken'an ülkesinden (Filistin ve Lübnan sahilleri) Hz. Dâvûd'un Kral Câlût'u öldürmesinden sonra Kuzey Afrika'ya gittiklerini kaydederler. Çağdaş ilim adamları da bu farklı kaynak malzemesi karşısında kesin bir hükme varamamaktadırlar.

Berberîler'in Kuzey Afrika'da ne zaman ortaya çıktıklarını veya buraya ne zaman geldiklerini kesin olarak tesbit etmek de mümkün değildir. Ancak kaynakların verdiği bilgilerden bu hadisenin milâttan önce I. binyılın başlarında olduğu tahmin edilmektedir. Berka'dan Atlas Okyanusu'na kadar bütün Kuzey Afrika'ya yayılmış olan Berberîler'i Eskiçağ kaynakları farklı isimlerle vermektedirler. Bunlardan Berka ve Trablus arasında oturanlara Nesâmün ve Psil, Büyük Sahrâ'da göçebe bir hayat sürerlere Geramânt, Tunus sahillerinde yaşayanlara Mâkîl ve Mâksî, Doğu Mağrib'de oturanlara Müsûlân ve Numidyalı, güneyde çöl sınırında ve yüksek yaylalarda bulunanlara Getul, Orta ve Uzak Mağrib'de olanlara ise Mevr (Maures) adı verilmektedir. Coğrafi şartların da tesiriyle çeşitli kabilelere ayrılan Berberîler bir araya gelip bir güç oluşturamadıkları için dışarıdan gelen istilâlara engel olamamışlardır. Nitekim milâttan önce I. binyılda sahil boyunca Fenike kolonilerine ve Kartaca Devleti'nin kurulmasına karşı koyamamışlardır. Aynı durum, milâttan önce IV. yüzyılda başlayan Yunan kolonilerinin kurulması için de söz konusudur. Milâttan önce III. yüzyılın ortalarından itibaren ülkenin batı taraflarında bazı krallıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan Numidya Krallığı, Roma Cumhuriyeti'nin desteğiyle bugünkü Cezayir ve Tunus'ta yaşayan Berberîler'i hâkimiyeti altına almıştır. Ancak bu devlet uzun ömürlü olmamış ve milâttan önce 46 yılında yıkılmıştır. Bundan sonra Roma Kuzey Afrika'ya tam mânâsıyla yerleşmeye başlamış ve bölge eyalet olarak Roma'ya bağlanmıştır.

Berberîler üzerindeki Roma hâkimiyeti beş asır kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında sahil şehirlerinde yaşayan Berberîler'in Latin kültürünü benimsemelerine rağmen iç kısımlarda dağlarda, yaylalarda ve çölde yaşayanlar kendi kültürlerini devam ettirmişlerdir. Roma bunlardan bir miktar vergi ve asker almakla yetiniyordu. Roma'nın nüfuz sa-

hası dışındaki Berberîler kabile hayatı yaşıyorlardı. Hâkimiyet altında bulunanlar da zaman zaman bağımsızlıklarını kazanmak için isyan etmişler, kısa süreli başarılar kazanmışlar, fakat Roma hâkimiyetinden kurtulamamışlardır. Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlaması bu isyanları daha da arttırmış, ancak kabileler ortak düşmana karşı birlikte hareket edemedikleri için istenilen sonuç elde edilememiştir. Bununla birlikte bu mücadeleler Kuzey Afrika'da Roma'nın gücünün zayıflamasına sebep olmuştur.

Avrupa'da ortaya çıkan Kavimler göçü neticesinde İspanya üzerinden Afrika'ya geçen Vandallar, V. yüzyılın ortalarına doğru Kral Geiserich idaresinde başşehir Kartaca olmak üzere bir devlet kurdular. Geiserich Berberîler'le mücadeleye girme yerine onlarla iyi geçinmeyi tercih etti ve onlardan asker olarak faydalanma yoluna gitti. Vandallar daha ziyade bugünkü Cezayir'de hâkimiyet kurmuşlardı. Batıda Moritanya, Kabiliya, Avrâs, doğuda Trablus bölgelerindeki Berberî kabileleri bağımsızlıklarını devam ettirdiler. Vandallar'ın Kuzey Afrika'daki hâkimiyetleri bir asır kadar sürmüştür. Bizans İmparatoru Iustinianos'un kumandanlarından Belisarios birkaç aylık bir mücadeleden sonra 534 yılı başlarında Vandal Devleti'ne son vermiştir.

Berberîler Bizans hâkimiyetine karşı da şiddetle mukavemet gösterdiler. Bizans Kuzey Afrikası'nın idarî merkezi Kartaca idi. Bizans valilerinin halka zulmederek ağır vergiler toplamaları yüzünden çiftçiler topraklarını terketmiş, ticaretle uğraşanlar dükkânlarını kapatmışlardı. Bu arada soygunlar çoğalmış ve neticede büyük isyanlar çıkmıştır. Sahil şeridi dışında kalan Berberî kabileleri bağımsızlıklarını korudukları gibi Bizans kuvvetleriyle de amansız bir mücadeleye girdiler. Belisarius'un ayrılmasından sonra Iustinianos tarafından gönderilen yeni vali Solomon Berberîler'le çetin savaşlar yapmak zorunda kaldı. Bu sırada Numidya'daki Berberîler isyan etti. İlk çarpışmalarda Bizans kuvvetleri ağır kayıplar verdiler. Fakat Kayrevan'ın batısında Mamma'daki savaşta Berberîler ağır bir yenilgiye uğradılar (535). Ancak bu yenilgi Berberîler'i yıldırmadı. Tekrar harekete geçerek bazı başarılar kazandılar. Hatta Belisarius geri dönmek zorunda kaldı ve Solomon valilikten alındı. Yeni Bizans valileri de bir var-

lık gösteremeyince Solomon tekrar vali tayin edildi. Solomon bu ikinci valiliği sırasında Avrâs bölgesi üzerine bir sefer yaparak Yabdas idaresindeki Berberîler'le mücadeleye girişti ve onları mağlûp ederek bugünkü Fas'a kadar ilerledi. Fakat kısa bir süre sonra Trablus ve çevresinde oturan Levâte kabilesine karşı yaptığı bir seferde öldürüldü (546). Valinin öldürülmesi Bizans'ın durumunu çok zorlaştırdı. Bizans İmparatoru Iustinianos bu tehlikeli durumu düzeltmek için imparatorluğun doğu sınırında büyük başarılar kazanmış olan Ioannes Troglita'yı buraya vali tayin etti. Ioannes önce Levâteliler'in ilerlemesini diğer Berberî kabilelerinin yardımı ile durdurdu ve iki yıllık çetin bir mücadeleden sonra Berberî tehlikesini bertaraf ederek sükûneti sağladı. Ancak bütün Berberîler Bizans'ın hâkimiyeti altına girmemiştir.

İslâm fethinden önce Berberîler üç büyük grup halinde Berka'dan Atlas Okyanusu'na kadar yayılmışlardı. 1. Doğuda Trablus, Berka, Cerîd ve Avrâs bölgelerinde Levâteliler (Hevvâre, Avrîga, Nefzâve, Evrebe); 2. Batıda Orta ve Uzak Mağrib'de Sanhâceliler, Küçük Kabiliye'de Kütâmeliler, Büyük Kabiliye'de Zuvâveliler, Kabiliye ile Şelif arasında Cezayir sahillerinde Zenâteliler, Şelif'ten Mülûye'ye kadar uzanan sahada İfrenliler, Rif'te Gomâreliler, Fas'ın Atlantik sahillerinde Masmûdeliler, Büyük Atlaslar'da Cezûle, Güney Fas'ta Lemtalılar, Batı Sahrâ'da Sanhâceliler; 3. Trablus'tan Cebeliâmur'a kadar yaylaların sınır boylarına, Orta ve Uzak Mağrib'e kadar yayılan Zenâteliler.

İslâm fetihlerinin başladığı yıllarda Kuzey Afrika'nın sahil kısımları Kartaca merkez olmak üzere Bizans'ın hâkimiyetinde bulunuyordu. Ancak sahil şeridinde bile Bizans idaresi güçlü değildi. Berberîler'se bütün ülkeye yayılmış halde idiler. Siyasî teşekkülleri kabilelerle sınırlıydı. Bu durum müslüman fâtihtelerin işini oldukça kolaylaştırmıştır.

Berberîler'le müslümanlar arasındaki ilk münasebetler Hz. Ömer devrinde başlamıştır. Mısır fâtihî Amr b. Âs Ağustos 642 tarihinde bir kuvveti Berka'ya gönderdi. Bu kuvvet önce sahili takip etmiş, daha sonra güneye yönelerek Fizan'a kadar ilerlemiş, buradan kuzeybatıya doğru giderek Cebelinefûse'ye ulaşmıştır. Berberîler tarafından ciddi bir mukavemetle karşılaşmayan Amr İfrîkyye'ye (Tunus) sefer yapmak istemiş, ancak Hz. Ömer buna müsaade etmemiştir.

Müslümanlar Berberîler'e karşı Hz. Osman'ın halifelîği zamanında ciddi bir şekilde mücadeleye girdiler. Hz. Osman, Amr b. Âs'ın azlinden sonra Mısır valiliğine tayin ettiği süt kardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'e Kuzey Afrika'ya sefer yapması için emir verdi. Bizans'ın Kuzey Afrika valisi iken merkezle bağlarını kopararak bağımsız hareket etmeye başlayan Gregorios müslüman kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmak için Berberî kabileleriyle iş birliği yaptı. Gregorios'un kuvvetleri müstahkem Sübeytila mevkiinde müslüman kuvvetlerini karşıladı. Abdullah b. Sa'd birkaç gün ordusunu dinlendirdikten sonra hücumla geçti. İki ordu arasındaki savaş sonunda İslâm kaynaklarına göre Abdullah b. Zübeyr'in Gregorios'u savaş meydanında öldürmesi üzerine müslümanlar galip geldiler (647). Abdullah b. Sa'd bu başarısına rağmen kuzeyden Bizans kuvvetlerinin saldırma ihtimali karşısında ordusunu tehlikeye atmamak için yapılan antlaşma teklifini kabul ederek Mısır'a döndü (648).

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra başlayan iç mücadeleler fetihlerin, dolayısıyla Kuzey Afrika'daki askerî harekâtın durmasına sebep oldu. Bu durum Muâviye'nin halife olmasına kadar devam etti. Muâviye Mısır'a yeniden Amr b. Âs'ı vali tayin etti. Amr'ın bu ikinci valiliği sırasında Kuzey Afrika'ya yapılan akınlarda Muâviye b. Hudeyc ve Ukbe b. Nâfi' temayüz etmiştir. Halife Muâviye, Kuzey Afrika'nın fethinin daha kolay gerçekleştirilmesi için bir ordugâh şehrinin kurulması teklifini uygun bularak bu görevi Ukbe'ye verdi. Ukbe 670 yılında Mısır'ı Mağrib'e bağlayan yol üzerinde Kayrevan şehrini kurdu. Bu şehre doğudan getirilen Arap nüfus yerleştirildi. Yeni şehri hareket üssü yapan Ukbe sahildeki Bizanslılar ve iç kısımlardaki Berberîler üzerine akınlar yapmaya başladı. Ancak 675 yılında Mısır Valisi Muâviye b. Hudeyc'in ölümü üzerine Ukbe görevinden azledildi, hatta Kayrevan bile terkedildi. Yeni vali Ebû'l-Muhâcîr Berberî kabileleriyle iş birliği yaparak bütün gücünü Bizans'la mücadeleye verdi. Ebû'l-Muhâcîr'in 675 yılında mağlûp ettiği Evrebe kabilesi şeyhi Küseyle b. Lemzem ve maiyeti Hıristiyanlığı terkedip müslüman oldu, böylece bölgenin tarihinde yeni bir dönem başladı.

Bu sırada Ukbe b. Nâfi' Mısır'dan Dimaşk'a gelerek halifeye şikâyetle bu-

lundu, fakat İstanbul muhasarası bütün şiddetiyle devam ettiği için Muâviye Ukbe'yi yeni kuvvetlerle Kuzey Afrika'ya gönderemedi. Bu olaylar cereyan ederken Muâviye öldü, yerine geçen Yezîd Ukbe b. Nâfi'i tekrar Kuzey Afrika'nın fethine memur etti. 682 yılında Mısır'a dönen Ukbe, Ebû'l-Muhâcîr ve Küseyle'yi zincire vurdurdu. Önce terkedilmiş olan Kayrevan'ı alarak tahkim etti. Kayrevan'dan Orta Mağrib'e doğru ilerleyerek Zab ve Tâhert'te karşılaştığı Berberî ve Bizans kuvvetlerini mağlûp etti. Daha sonra Atlaslar'ı geçerek Tanca'ya ulaştı. Buradan güneye dönerek müslümanlar için büyük tehlike teşkil eden Büyük Atlaslar ve Sûs Berberîleri üzerine yürüdü. Bunları itaat altına aldıktan sonra güneyde Anti Atlaslar ve batıda Okyanus'a kadar olan sahada başta Masmûde ve Lemtûne kabileleri olmak üzere bütün Berberîler hâkimiyet altına alındı.

Ukbe bu fetihleri sırasında hareket üssü olan Kayrevan'dan oldukça uzaklaşmıştı. Yanındaki kuvvetleri de aldığı ülkeleri itaat altında tutabilecek güçte değildi. Üstelik Ukbe'nin davranışlarından rahatsız olan Küseyle kaçmayı başarmış ve ülkesine dönerek Ukbe aleyhine harekete geçmişti. Geç de olsa tehlikeyi farkederek Ukbe ordusunu kısımlara ayırarak Kayrevan'a dönmeye karar verdi. Kendisi sahil yolunu değil güneyde çöl yolunu takip etti. Bugünkü Biskire'nin hemen yakınında Tehuda adı verilen yerde Küseyle'nin kuvvetleriyle karşılaştı. Yanında 300 kadar süvari kuvveti vardı. Berberîler'le kahramanca savaştı ve şehid düştü (683). Bu yer halk arasında Sidi Ukbe olarak bilinir ve ziyaret edilir.

Ukbe b. Nâfi'in şehid olması ve doğuda Emevî hânedanı arasında başlayan iktidar mücadeleleri Kuzey Afrika'yı kaderiyle başbaşa bırakmıştı. Berberî-Bizans ittifakı müslümanları Mısır sınırına kadar çekilmeye mecbur etmiş, sahil kısımları Bizans'ın, iç kısımlar Berberîler'in eline geçmişti. Kayrevan'ı zapteden Küseyle Avrâs bölgesindeki Berberî kabilelerini etrafında toplamaya başladı. Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân, Halife Abdülmelik b. Mervân'dan yardım istedi. Halife, Züheyr b. Kays kumandasındaki bir orduyu Mısır'a gönderdi. Berka üzerinden Tunus'a doğru harekete geçen Züheyr, Kayrevan yakınında Küseyle kumandasındaki Berberî-Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğrattı, Küseyle de savaş meydanında hayatını kaybetti (69/

688-89). Kayrevan tekrar müslümanların eline geçti. Züheyr bu başarıdan sonra kaybedilen toprakları tekrar ele geçirmek maksadıyla batıya doğru ilerlemeye başladı. Ancak Bizans kuvvetleri tarafından arkadan kuşatılma ihtimali karşısında geri dönmek zorunda kaldı. Bizans İmparatoru II. Iustinianos, Kuzey Afrika'da tekrar duruma hâkim olmak için İstanbul'dan bir donanma gönderdi. Sicilya'dan da takviye alan Bizans kuvvetleriyle yapılan savaşta müslümanlar yenildi ve Züheyr şehid düştü.

Müslümanların uğradığı bu son mağlûbiyet Berberîler'i yeniden harekete geçirdi. Avrâs bölgesindeki Berberî kabileleri Kâhine adı verilen bir kadının etrafında toplanmıştı. Halife Abdülmelik, Emevîler için ciddi bir tehlike oluşturan Abdullah b. Zübeyr bertaraf edildiği için Hassân b. Nu'mân el-Gassânî kumandasında kuvvetli bir orduyu Kuzey Afrika'ya gönderdi. Merkezden ilk defa bu kadar büyük bir ordu gönderiliyordu. Hassân'ın ilk hedefi Bizans'ın elinde bulunan Kartaca idi. İslâm donanması da bu sefere katılıyordu. Şehir fazla mukavemet etmeden teslim oldu. Kartaca'nın zaptından sonra Kâhine üzerine yürüyen Hassân Berberîler'le yaptığı savaş kaybederek geri çekildi. Şehir tekrar Bizans'ın eline geçti. Hassân halifeden istediği takviye kuvvetlerini aldıktan sonra Kartaca'yı ve Bizans'ın eline geçen diğer şehirleri zaptetti (698). Bundan sonra sıra Kâhine idaresindeki Berberîler'e gelmişti. Bütün bölgeyi ele geçiren Kâhine, müslümanların burayı zaptetmelerini önlemek için kale ve müstahkem yerleri tahrip ettirdi. Ancak yaptığı tahribat ve sert idaresi Berberîler'in ondan kopmasına sebep oldu. Diğer taraftan bunu fırsat bilen Hassân Berberî kabilelerini tahrik ederek kurulan birliğin dağılmasını sağladı. Nihayet 702 yılında Hassân kesin hücumla geçti. Yapılan savaşta Berberîler mağlûp oldu. Kâhine savaş meydanında hayatını kaybetti. Onun ölümü Berberîler'in dağılmasına zemin hazırladı. Diğer taraftan Hassân'ın müsamahalı politikası yavaş yavaş Berberîler'in Müslümanlığı kabul etmelerini sağladı. Bu bölgedeki İslâm fetihlerinin diğerlerine göre daha uzun bir zaman almasının başlıca sebepleri bölgenin hilâfet merkezinden uzaklığı, tabiat şartları, Bizans'ın mukavemeti ve nihayet uzun zamandır yabancı hâkimiyetinde yaşayan Berberîler'in fâtihlere karşı ülkelere canla başla savunmalarıdır.

Hassân b. Nu'mân'ın bu seferinden itibaren Berberîler İslâm devletinin tebaası olarak siyasî ve askerî olaylarda yer almaya başladılar. Zamanla bütün Berberîler bu yeni dini kabul ettiler. İslâmîyet'le birlikte Arap kültürü de bölgede yayılmaya başladı. Kur'an dilinin Arapça olması ve Arap kültürünün kendi kültürlerinden üstün bulunması Berberîler'in Araplaşmasında başlıca âmil olmuştur.

Berberîler'in Araplar'ın siyasî hâkimiyeti altına girmesi ve Müslümanlığı kabul ederek İslâm fetihlerine katılması, Araplar'la Berberîler arasında yapılan mücadelelerin sona ermesine yetmiyordu. Emevî hânedanının takip etmekte olduğu Arapçı politika sebebiyle gayri Arap unsurlardan müslüman olsalar bile cizye alınması, devlet idaresinde söz sahibi olmalarına imkân verilmemesi ve onların âdeta ikinci sınıf tebaa muamelesi görmesi, doğuda İranlılar ve Türkler, batıda da Berberîler arasında Emevî hânedanına karşı çeşitli hoşnutsuzlukların doğmasına ve isyanların çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Berberîler Emevîler'in bu politikalarını karşı Halife Hişâm b. Abdülmelik zamanında (724-743) isyan hareketlerini başlatmışlar, çeşitli muhalif dinî ve siyasî gruplarla iş birliği yapmışlardır. Sufriyye Hâricîleri'ne mensup Tancalı bir Berberî olan Meysera 740 yılında büyük bir isyan başlattı ve kısa sürede Gümâre, Miknâse ve Bergavâta kabilelerini etrafına topladı. Ancak kısa bir müddet sonra Meysera iç çekişmeler sebebiyle öldürülünce Berberîler'in başına Hâlid b. Hamîd geçti. Berberîler 740'ta Şelif'te Arap ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bu durum bütün Mağrib'in ve hatta kısmen Endülüs'ün Berberîler'in hâkimiyetine girmesine sebep oldu. Bunun üzerine Halife Hişâm, Külsüm b. İyâz kumandasında büyük bir ordu gönderdi. İfrikiyye ve Mağrib'deki kuvvetler de Külsüm'a katıldılar. Berberîler'in kumandanı Hâlid b. Hamîd Orta Mağrib'de Vâdisebû'ya kadar çekildi. Nabdura mevkinde yapılan savaşta Külsüm'un ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Külsüm savaş meydanında hayatını kaybetti. Bu mağlûbiyet Tunus'a kadar bütün Kuzey Afrika'nın Berberîler'in eline geçmesine sebep oldu. Kayrevan, Hâricîler'in Sufriyye koluna mensup olan Varfaccûma Berberîleri tarafından işgal edildi (756). Kısa bir süre sonra bu defa Hâricîler'in İbâzî koluna mensup olan Hewvâre Ber-

berî kabilesi Ebû'l-Hattâb el-Meâfirî kumandasında harekete geçerek Varfaccûmallar'ı Kayrevan'dan çıkardı ve Trablus'tan Doğu Cezayir'e kadar uzanan sahada bir devlet kurdu.

Emevî hilâfetine son yıllarında iç karışıklıklar sebebiyle devletin gücünün zayıflaması üzerine başlayan kopmalar Abbâsîler'in başa geçmesinden sonra da devam etmiştir. Kanlı bir ihtilâlden sonra idareyi ele geçiren Abbâsî hânedanı ülkenin batı vilâyetlerinde otoritesini kuramadı. Bu yıllarda Mısır'ın batısındaki bütün Kuzey Afrika ve Endülüs devletten kopmuştu. Halife Mansûr doğuda meşgul olduğundan batıya müdahale edemiyordu. Merkezî otoritenin zayıflaması ve hatta ortadan kalkması, Kuzey Afrika'da Berberî devletlerinin meydana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Burada dikkati çeken husus, ilk devletlerin Hâricî veya Şîî olan kimseler tarafından kurulmasıdır. Bu kurucuların bazılarının Arap asıllı oldukları bilinmektedir.

Kuzey Afrika'da ortaya çıkan devletlerin başında, Tâhert merkez olmak üzere kurulan Rüstemîler Devleti gelmektedir. İbâzî Hâricîleri'ne mensup olan Abdurrahman b. Rüstem doğudan kaçarak Batı Cezayir'deki gayri memnun Berberîleri kolaylıkla etrafına toplayabilmiş ve iki asır kadar devam eden bir devlet kurmuştur. VIII-XI. yüzyıllar arasında İfrikiyye'den Atlantik'e kadar uzanan sahada kurulan Berberî devletlerini şöylece sıralamak mümkündür: Sicilmâse ve çevresinde Midrârîler (772-977), Tilimsân'da (Tlemsen) Benî İfren, Rif'te Nakur Emirliği, Atlantik sahillerinde Bergavâta, Fas'ta İdrîsîler (788-985), Tunus'ta Ağlebîler (800-909), Doğu Cezayir'de Zîrîler (972-1148) ve Hammâdîler (1015-1152).

X. yüzyıldan itibaren kurulan devletlerin arasında İslâm dünyasında önemli roller oynayan büyük devletler vardır. Bunların başında, Mehdiyye'de kurulan ve Berberîler'in çoğunluğunu hâkimiyeti altına alan Fâtımîler (909-1171) gelmektedir. Berberîler arasında dinî duyguların galeyanı ile ortaya çıkan Murâbitlar (1056-1147), Merâkeş merkez olmak üzere bir devlet kurdular. Sünnî görüşü benimseyen, Abbâsî halifelerinin İslâm dünyasının mânevî lideri olduğunu kabul eden Murâbitlar, Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını ve Endülüs'ü hâkimiyetlerine alarak bir asır kadar varlıklarını devam ettirdiler. Masmûde Berberîleri'ne mensup olan İbn Tûmert'in başlattığı tasavvufî ve reformcu dinî hareketi si-

yasî mahiyete dönüştüren Abdülmü'min el-Kûmî, Murâbitlar'a son vererek Merâkeş'te Muvahhidler (1130-1269) adıyla bir devlet kurmuştur. Tunus'tan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan sahaya hâkim olan Muvahhidler bir asırdan fazla İslâm dünyasında siyasette, sanat ve fikir hayatında önemli roller oynamışlardır. Muvahhidler'in zayıfladığı ve ortadan kalktığı yıllarda Fas'ta Merînîler (1196-1465) ve Vattâsîler (1428-1549), Tilimsân'da Abdülvâdîler (1235-1550) ve Tunus'ta Hafsîler (1228-1574) gibi yeni Berberî devletleri ortaya çıkmıştır. Ancak bu devletler Murâbitlar ve Muvahhidler gibi büyük roller oynamamışlardır.

VII. yüzyılın ortalarında Araplar'la münasebete geçen ve kısa bir süre sonra da onların siyasî hâkimiyetine giren Berberîler, İslâm dinini kabul ettikten sonra Araplaşmaya başladılarsa da bu süratli olmadı. Berberîler asırlarca kültürlerini ve dolayısıyla varlıklarını koruyabildiler. Arap idaresine karşı çıkan isyanlar, bu isyanlar sonunda kurulan devletler bunu göstermektedir. Fakat süratle gelişen Arap-İslâm kültürü karşısında ilkel sayılabilecek Berberî kültürü dayanamadı. Şehirlerde, ovalarda ve köylerde yaşayan Berberîler Araplar'la karıştılar, dillerini, âdetlerini ve hatta eski isimlerini terkettiler. Çok küçük bir Berberî azınlığı dağlık bölgelerde ve Büyük Sahrâ'nın Siyah Afrika sınırlarında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Günümüzde Moritanya, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Nijer, Mali ve Yukarı Volta'da kendi dillerini konuşan ve geleneklerini sürdüren Berberîler'e çok küçük gruplar halinde rastlamak mümkündür.

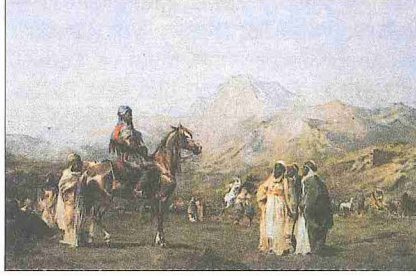
II. SOSYAL HAYAT

Berberî toplumunun çekirdeğini aile teşkil eder. Aileler ortak bir meskeni paylaşan, aynı sofrada yemek yiyen ve aile reisinin kesin otoritesi altında yaşayan akrabalardan oluşur. Evlenen oğul babasının yanında kalmaya devam eder. Bu aile tipinde mâdersahî aile özelliklerine rastlanır ve erkek tek evlidir. Ancak günümüzde poligami yaygındır.

Özellikle Murâbitlar döneminde halk süfi kıyafetlerini taklit ederek sırtlarına bir abâ alıp başlarına da sarıklar sarmaya başlamışlardır. Çeşitli renklerde elbiseler giymekle beraber Abbâsîler'in etkisiyle siyah renk ağırlık kazanmıştır. Sanhâce kabilesi mensupları gözlerden başka her tarafı kapatan bir örtü (İsâm: nikâb) kullanırlardı ve bundan dolayı "el-

Berberiler'in günlük hayatından bir görüntü ve Eugène Fromentin'in "Berberler" adlı yağlı boya tablosu (Walters Art Gallery - Baltimore)

III. DİN

Berberiler İslâm'dan önce çeşitli dinî inanışlara sahipti. Tarihten önceki dönemde Berberiler'in dinleriyle ilgili izlere Cilalı Taş devrinden kalma taş oymalarında ve resimlerde rastlamak mümkündür. Hatta bazı figürlerden ve sert kayalardan yapılmış hayvan heykellerinden onların putperest oldukları söylenebilir. Ancak son 3000 yıldır Kuzey Afrika birçok istilâlara ve yabancı medeniyetlerin etkisine mâruz kaldığı için gerçek Berberî dinini ve bu dinin özelliklerini kesin hatlarıyla ortaya koymak mümkün değildir.

Tabiat olayları Berberî dininin odak noktasını teşkil eder. Tabiata tapınma, Berberî dininin temel özelliklerinden biri olarak modern döneme kadar devam etmiştir. Herodot ve İbn Haldûn Berberîler'in ay ve güneşe tapındıklarını söylerler. Klasik dönemde en çok ilgiyi çeken Satürn ilâhı olmuştur. Satürn figürlerinin her yerde bulunması da bunu göstermektedir. Kayalar, dağlar, mağaralar ve su kaynakları Berberiler için kutsal yerlerdir.

Putperest olan Berberiler daha çok koç, antilop ve boğaya tapmışlardır. Bazı kabileler arasında ise sihirbazlık yaygındı. Bunun en güzel örneği, büyük bir kabile olan Cerâve'ye bir kadın kâhinin hükmetmesiydi. Berberiler arasında Mecûsiliğe ve Yahudiliğe mensup olanlar da vardı. Bunlar Suriye'de yahudi hâkimiyeti altında yaşadıkları dönemde bu dinî benimsemişlerdi. Hristiyanlığın yayılma çağında Kuzey Afrika'da yerleşik bir hayat süren Berberiler bu dini kabul etmiştir. Mısırlı rahipler vasıtasıyla yayılan Hristiyanlık iç kısımlara sokulamamış, ancak sahilde tutunabilmiştir. Berberiler hâkim sınıfın yani Bizanslılar'ın mensup olduğu Hristiyanlığa pek fazla rağbet etmemişlerdir. Berberiler'in kendilerine has özellikleri Hristiyanlık'larına da yansımıştır. Şekillerle ilgili mahallî kült çok güçlü ve yaygındı.

Kuzey Afrika'da fetihlerde bulunan Uke b. Nâfi', Ebû'l-Muhâcir ve Hassân b. Nu'mân Berberiler arasında İslâmiyet'in yayılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Daha sonra Mûsâ b. Nusayr davetçiler göndererek bu faaliyetleri devam ettirmiştir. Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz tarafından Kuzey Afrika valiliğine tayin edilen İsmâil b. Ebû'l-Muhâcir zamanında Berberiler arasında İslâm esaslarının iyice yerleştiği anlaşılmaktadır. Ömer b. Abdülazîz, tâbiinden

Ebû Mes'ûd b. Sa'd ve Mes'ûd et-Tüccî-bî'yi de İslâmiyet'i yaymaları için Kuzey Afrika'ya göndermiştir. Bu bölgede görev yapan vali ve kumandanlar, müslüman olan Berberiler'in dinlerini öğrenecekleri birer mektep olarak telakki ettikleri mescidlerin yapımına büyük önem vermişlerdir. Fakihler de eğitim ve öğretim faaliyetlerini buradan yönlendirerek Berberiler'in İslâmiyet'i tanıyıp yaşamaları hususunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu gayretlerin sonucu olarak II. (VIII.) yüzyılda Berberiler'in hemen tamamı müslüman olmuştur. Daha sonraki yıllarda başta Hâricîlik olmak üzere çeşitli mezhep ve cereyanlara katılan Berberiler'in çoğu amelde Mâlikî mezhebini seçmiştir. Mâlikî mezhebi âdetâ bölge halkının tabii mezhebi sayılmış, başka bir mezhebe girenler düşman telakki edilmiştir. Bu arada II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren Suriye'den gelen Araplar ve Vâsıl b. Atâ'nın adamları tarafından Mu'tezile mezhebi yayılmaya başlamıştır. Hâriciliğe intisap eden Berberiler Mağrib'de pek çok isyan ve karışıklığa sebep olmuşlar, bu yüzden çok kan dökmüşlerdir.

Bu arada bölgede bazı yeni dinlerin zuhur ettiği de görülmektedir. Bunlardan ilki Bergavâta dini olup mensupları Yakûş adı verilen bir tanrıya tapıyor ve Sâlih adlı birini de peygamber olarak kabul ediyorlardı. Bu dinin en belirgin özelliği riyâzete önem vermesi ve bazı ahlâkî kuralları ısrarla takip etmesidir. Bir başka din de Hâ-mîm olup sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte yerine getirilen ibadetleri vardı.

IV. DİL

Değişik lehçelerde konuşmakla beraber Berberiler'in ortak bir dile sahip oldukları muhakkaktır. Berberî dili, Sâmi dillerle irtibatı olan Kûşî veya Hâmî diller ailesindendir. Günlük ihtiyaçları ancak karşılayabilecek güçte olan Berberîce, düşünce ve kültürü ifade edecek bir yapıya sahip değildir. Kendine has bir ritmi olup uğultulu sesler çıkarılarak konuşulur. Berberîce Arapça'nın ifade zenginliği ve üstünlüğü karşısında uzun süre dayanamayıp silindi ve büyük ölçüde unutuldu. Kayrevan, Fas ve Merâkeş gibi şehirlerin kuruluşundan sonra doğudan gelen birçok ilim adamı burada Arapça dersler vererek bölgede Arapça'nın yerleşmesini sağladı. Ayrıca bu hocaların derslerine katılan Berberî öğrenciler de Arapça'nın Berberiler arasında yaygınlaşmasında etkili olmuşlar-

mülessimün" adıyla meşhur olmuşlardı. Birbirlerini nikâbsız tanıyamazlardı. Savaşta biri öldürülmüş ve nikâbı da düşmüşse onu tanıyabilmek için nikâbını yeniden takarlardı. Bu örtü sıcak ve soğuktan korunmak gayesiyle kullanıldığı gibi kadınlar bu sayede yüzlerini örterek düşmanlarıyla erkekler gibi savaşırlardı.

Bölgede çok çeşitli bayram ve törenler yapılırdı. Cenaze törenleri çok görkemli olur, özellikle mutasavvıfların cenazelerine kalabalık gruplar katılırdı. Dinî gün ve gecelerin dışında yapılan geleneksel tören ve bayramlar da vardı. Halk ordunun yaptığı gösterileri seyretmek için yollarda toplanırdı. Ayrıca cülûs merasimleri ve kazanılan zaferler de törenlerle kutlanırdı.

Yerleşik veya göçebe hayatı yaşayan Berberiler kabileler halinde teşkilâtlanmıştı. Kabile mensupları, kabilenin kurucusu olan veya kabileye adını veren ortak bir âtadan geldiklerine inanırlar. Her kabilede peygamber veya bir velînin soyundan geldiğine inanılan şerif unvanlı bir din adamı bulunur. Bunların kabileler üzerinde büyük bir nüfuzu vardır.

Şehirlerdeki Berberiler İspanyol ve Mağrib mimarisinin özelliklerini taşıyan evlerde, köylerdeki de kulûbe ve çadırlarda yaşarlar. Steplerdeki Berberiler ise keçi veya deve kılından yapılmış çadırlarda barınırlar.

dir. Müslüman olan Berberîler yeni dini anlayabilmek için Arapça öğrenmeyi zorunlu görmüşlerdir. Öte yandan birçok Berberî İslâm kültür ve medeniyetini kaynaklarından öğrenmek ve kendi kabileleri arasında bu kültür ve medeniyeti yaymak düşüncesiyle doğuya gitmiştir.

İslâm dünyasında Türk, İran sanatı gibi kendine has özellikleri olan bir Berberî sanatından söz etmek mümkün değildir. Berberî sanatı ancak İslâm-Arap sanatı çerçevesinde mütalaa edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütâhu Mısr ve İfrîkiyye* (nşr. Masse), Kahire 1914; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I-XII; *el-İstibşâr ft 'acâ'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 142-223; İbn Ebû Zer, *el-Entsû'l-mu'trib*, Rabat 1972; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mu'grib*, I-IV; İbn Haldûn, *el-İber*, VI-VII; a.e.: *Histoire des Berbères* (trc. B. de Slane), Paris 1982, I-IV; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 414-420; İbn Ebû Dînâr, *el-Mû'nis ft aḥbâr İfrîkiyye ve Tânis*, Tunus 1286; Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî, *el-İstikşâ* (nşr. Ca'fer en-Nâsirî — Muhammed en-Nâsirî), Dârülbeyzâ 1954-56, I-IX, tür.yer.; *Mefâḥiru Berber*, Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1236; H. Fournel, *Les Berbères*, Paris 1875; S. P. Scott, *History Moorish Empire in Europe*, London 1904; Charles Diehl, *L'Afrique byzantine*, Paris 1896; S. Gsell, *Histoire ancienne de l'Afrique du nord*, Paris 1913-28; R. Basset, *Recherches sur la religion des Berbères*, Paris 1910; a.mlf. — G. Yver, "Berberîler", *İA*, II, 525-534; W. Marçais, *Comment l'Afrique du nord a été arabisée*, Alger 1941; G. Marçais, *La Berbérie musulmane et l'Orient au moyen âge*, Paris 1946; a.mlf., "La Berbérie du VIIe au XVIe siècle", *Mélanges d'histoire et archéologie*, Algiers 1957; A. Basset, "La langue berbère", *Handbook of African Languages*, Oxford 1952; Henri Terrasse, *Histoire du Maroc*, Paris 1949; Hasan Ahmed Mahmûd, *Kıyâmü devleti'l-Murâbütn*, Kahire 1956; a.mlf., *el-Ḥadâretü'l-İslâmiyye ft'l-Mağrib ve'l-Endelûs*, Kahire 1980; Chejne, *Muslim Spain*, s. 69-96, 112-113, ayrıca bk. İndeks; Charles-André Julien, *Histoire de l'Afrique du nord*, Paris 1980, I, 49-62; İsmâil el-Arabî, *Devletü'l-Edârise mülûkü Tîlîsân ve Fâs ve Kırṭuba*, Beyrut 1403/1983; *Muslim Peoples*, I, 147-154; J. S. Trimingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 10, 13-25, 28-30, 40, 46, 47, 128, 133, ayrıca bk. İndeks; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987; R. Strothmann, "Berber und Ibâḍiten", *Isl.*, XVII/3-4 (1928), s. 258-279; W. H. C. Frend, "The Revival of Berber Art", *Antiquity*, XVI (1942), s. 342-352; Tadeusz Lewicki, "Prophètes, Devins et magiciens Chez Les Berbères Médiévaux", *Folia Orientale*, VII, Krakow 1966, s. 3-27; a.mlf., "Du nouveau sur la liste de tribus Berbères d'Ibn Hawkal", a.e., XIII (1971), s. 171-200; Abdülhalim Üveys, "Dirâsât fi ecnâsi'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye (el-Berber)", *Mecelletü Külliyyeti'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye*, III, Riyad 1979, s. 239-256; Ch. Pellat v.dğr., "Berbères", *EI²* (Fr.), I, 1208-1222.

HAKKI DURSUN YILDIZ

BERCESTE

(bk. MISRA-ı BERCESTE).

BERCEVÂN

(برجوان)

Ebü'l-Fütûh Üstâz Bercevân
(ö. 390/1000)

Fâtîmî Halifesi

Hâkim-Biemrillâh devrinde
Mısır'da yönetime hâkim olan
nüfuzlu bir devlet adamı.

Aslen köle olup etnik menşei belli değildir. İbn Hallikân onun zenci, Makrîzî ise Slav veya Sicilyalı olduğunu belirtir. İbnü'l-Kalânîsi de ondan "ak hadım" olarak bahseder. Halife Azîz-Billâh'ın oğlu Ebû Ali Mansûr'a vasî ve mürebbi tayin edilen Bercevân halifenin ölümü üzerine kız kardeşi Sittülmülk'ün, amcasının oğlu Abdullah'ı hilâfet makamına getirmek istediğini öğrenince onu Kahire'de hapsedti ve on yaşındaki veliaht Ebû Ali Mansûr'u Hâkim - Biemrillâh unvanıyla halife ilân ederek halktan biat aldı (386/996).

Bercevân başlangıçta halifenin sadece vasîsi idi. Devlet yönetimi Berberîler'in lideri İbn Ammâr el-Kutâmî'nin elindeydi. Onun zamanında giderek güçlenen Berberîler'in halkın malına el uzatacak kadar ileri gitmeleri Türkler'i ve Mağrib'de Meşârîka adıyla bilinen Şiîler'i (İbnü'l-Esir, IX, 231) olduğu kadar Mısır halkını da öfkeliyordu. Bu sebeple Dimaşk Valisi Mengü Tegin'e haber gönderip Mısır'ı ve halifeyi Berberîler'in tahakkümünden kurtarmasını istediler. Türkler'in, Deylemler'in, Zenciler'in ve Araplar'ın desteğiyle Mısır üzerine yürüyen Mengü Tegin Askalân yakınlarında meydana gelen savaşta İbn Ammâr'ın Süleyman b. Ca'fer b. Fellâh kumandasında gönderdiği Berberî ordusuna mağlûp oldu. Ancak Bercevân kısa bir süre içinde toparlanıp gözden düşmüş bir Berberî kumandanı olan eski Trablus valisi Ceyş b. Samsâme'nin de desteğiyle İbn Ammâr'a karşı yeniden harekete geçti. Onun Mısır dışında olduğu bir sırada Hadım Şükr ve Ceyş b. Samsâme ile birlikte yönetimi ele geçirmeye karar verdi. Bunu haber alan İbn Ammâr da karşı harekâta geçti. Ancak casusları vasıtasıyla bu gelişmeleri öğrenen Bercevân silâh depolarına girip Meşârîka'ya silâh ve para dağıttı. Yapılan savaşta İbn Ammâr'ı mağlûp etti ve başvezirliğe (vâsıta)

tayin edildi (997). Devlet idaresini fiilen ele geçirip Berberîler'e karşı harekete geçti. Dimaşk'taki Berberî valisini azledip çok sayıda Kutâmeli askeri öldürdü ve Suriye'deki karışıklıkları son verdi. Filistin ve Sur'daki Arap âsileri bastırdı. Bizans'ın karadan ve denizden sürdürdüğü saldırıları durdurdu ve Bizans İmparatoru II. Basileios'a değerli hediyeler gönderip barış talebinde bulundu. Diplomatik müzakerelerden sonra Bizans İmparatorluğu'yla Fâtîmî Halifelîği arasında on yıllık bir anlaşma imzalandı. Batıda ise Berka ve Trablus zaptedildi.

Bu başarılarından sonra zafer sarhoşluğu içinde Halife Hâkim - Biemrillâh'a karşı çok zorbaca davranmaya başlayan Bercevân onun atla gezintiye çıkmasına ve hediye vermesine bile müdahale ederek kendisine "kertenkele" diye hitap etmeye başladı. Bu küstah davranışı halifenin çok ağırına gitti ve ona karşı intikam duygularıyla dolmasına sebep oldu. Halifenin intikam hisleri Ebû'l-Fazl Reydân adlı memlûk*ü tarafından da kamçılanıyordu. Birlikte Bercevân'a karşı komplo hazırladılar. Ava çıktıkları bir gün Bercevân'ın arkasından gelen Reydân bıçak darbeleriyle onu yere serdi. Bercevân'ın feryadını duyan halife ona, "Kertenkele büyüüp ejderha oldu" diye haber gönderdi ve derhal öldürülmesini emretti (5 Nisan 1000). Bercevân'ın öldürülmesi Türkler'in ve halkın öfkesine sebep oldu. Halife sarayın kapısına çıkıp onun kendisine komplo hazırladığını ve ölümü hakettiğini söyleyerek halkı teskin etti.

Bercevân zevkine düşkün bir vezirdi. Evi şair ve müzikşinasların buluşma yeri olmuştur. Öldürüldüğü zaman geride bıraktığı eşyaları görenler hayretler içinde kaldılar. Yerine Ebû'l-Alâ Fehd b. İbrâhim vezir tayin edilmekle beraber bütün yetkiler Hüseyin b. Cevher'in eline geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1403/1983, s. 74, 75, 76, 80, 81, 83, 90, 91, 92; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 118-122, 231; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 270-271; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 56-57; Makrîzî, *el-Ḥıtaṭ*, II, 285; B. Lewis, *Islam*, London 1974, I, 47-48; a.mlf., "Bardjâvân", *EI²* (İng.), I, 1041-1042; Kamal S. Salibi, *Syria Under Islam*, Beyrut 1977, s. 94-96; H. İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 164, 165, 204, 205, 272, 273, 514, 555, 623, 624, 625; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1984, III, 170; O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 124, 126, 130-132.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN